

тия. — Ч. 2 / Сост. и вступит. ст. Ю. Н. Старилова. — Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2004. — С. 58.

19. *Опришко В. Ф.* Державно-правова реформа: основи загальної концепції // Державно-правова реформа в Україні. Матеріали науково-практичної конференції. Листопад 1997 р. Інститут законодавства Верховної Ради України. — К., 1997. — С. 7.

20. *Олешек, Уолтер Дж.* Процедури Конгресу і політичний процес. Контроль з боку законодавчої влади. — Вашингтон, 1989. — С. 2.

21. *Еллинек Г.* Общее учение о государстве // Административная юстиция: Конец XIX-начало XX века: Хрестоматия. — Ч. 1. / Сост. и вступит. ст. Ю. Н. Старилова. — Воронеж: Воронежский университет, 2004. — С. 347.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2008.

**О. В. Київець,**  
канд. юрид. наук,  
доцент кафедри міжнародного та європейського права,  
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

## ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

*Стаття присвячена розвитку базової галузі міжнародного публічного права — права міжнародних договорів. Визначено етапи становлення окремих інститутів галузі.*

**Ключові слова:** міжнародний договір, міжнародна угода, Віденський конгрес, Аахенський протокол, Комісія міжнародного права ООН, Віденська конвенція про право міжнародних договорів.

Про важливість інституту договору для всієї системи міжнародного права говорили і говорять постійно, але найточніше висловився відомий юрист-міжнародник Ф. Ф. Мартенс<sup>1</sup> у своїй книзі «Сучасне міжнародне право цивілізованих народів», яка вийшла в Санкт-Петербурзі в 1904 р. «Трактати, які укладаються задля забезпечення інтересів держави, служать показником ступеня розвитку, на якому перебувають громадянське та культурне життя народів, котрі їх укладали, і наскільки правильно влаштовано їх державний порядок».

---

<sup>1</sup> Професор низки російських університетів, зокрема Санкт-Петербурзького університету. Отримав докторський ступінь у 1874 р.

Міжнародні угоди дістали поширення задовго до появи самої ідеї міжнародного права. Договори укладалися державами задовго до того, як виникла сама ідея правового регулювання міждержавних відносин. Зі створенням держав договори слугували не лише для виконання державою зовнішніх функцій, а й внутрішніх. Зокрема, договір, укладений у 13 ст. до н.е. між фараоном Єгипту і царем хетів, передбачав надання допомоги не тільки у війні із зовнішніми ворогами, а й у разі повстання рабів. Була передбачена і взаємна видача політичних біженців [1, с. 84]. Саме договірна форма є єдиним засобом ефективного регулювання питань, які виникають між незалежними утвореннями. Нині міжнародне договірне право є найрозвинутішою галуззю міжнародного публічного права і базовою для всієї системи. Роль міжнародних договорів високо оцінюється як міжнародними актами, так і національними. У Віденських конвенціях наголошується на важливості договорів в історії міжнародних відносин та зростання значення угод як джерела міжнародного права і засобу розвитку мирного співробітництва між націями, незалежно від відмінностей у їх державному та суспільному ладі.

Держави з давніх часів визначали свої права та обов'язки за допомогою укладання договорів. Завдяки застосуванню міжнародних угод як основного регулятора міждержавних відносин протягом багатьох років вдалося виробити певні міжнародні норми, які встановлювали порядок укладення, дії, чинності, тлумачення та припинення дії міжнародних договорів. Ці норми у своїй сукупності і стали основою для створення цілої галузі міжнародного права — права міжнародних угод. Свого значення для розвитку міжнародних міждержавних відносин міжнародний договір набув з 19 ст., оскільки в цей період починається розвиток багатосторонньої дипломатії, що приводить до необхідності врегулювання відносин між державами не тільки на двосторонньому рівні. Саме це підтверджує французький юрист-міжнародник П. Петер, зазначаючи, що «багатосторонні договори та міжнародні організації є... основними факторами в еволюції договірних відносин, а також результатами зростання глобальної солідарності» [2]. Перші спроби кодифікації міжнародного договірного права були зроблені вченими. Така кодифікація називається доктринальною. Найбільше відзначилися в цій сфері Й. Бюнчлі, який у 1868 р. видав «Сучасне міжнародне право<sup>1</sup>», Д. Філд, який

---

<sup>1</sup> Праця «Сучасне міжнародне право» (Das moderne Völkerrecht, 1868) тривалий час вважалася канонічною в своїй області. Бюнчліб Йоганн Каспар, швейцарський юрист та політичний діяч.

у 1872 р. видав «Проект основ міжнародного кодексу», та П. Фіоре, який видав «Кодифіковане міжнародне право та його юридичне забезпечення» в 1889 р. [1, с. 85].

Виокремлюють три основні історичні етапи розвитку права міжнародних угод. **Період з 1815 р. до першої світової війни.** Визначальними етапами цього періоду були: 1) поява багатосторонніх міжнародних договорів, які оформлялися в єдиному документі, починаючи із Заключного акта віденського конгресу від 9 червня 1815 р.; 2) створення на базі багатосторонніх міжнародних угод перших міжурядових організацій (адміністративних союзів); 3) поширення діяльності міжнародних конференцій та конгресів, на яких приймаються багатосторонні договори; 4) формування інституту депозитарію і визначення його повноважень щодо держав учасниць угоди. [3, с. 25]. Відповідно, це приводить до того, що договір стає основним джерелом міжнародного права. Зокрема, в цей період приймаються такі міжнародні угоди. *Аахенський протокол 1818 р., який регулював вивід військ із Франції і був підписаний 5 державами — Францією, Російською імперією, Австрійською імперією, Прусією та Великою Британією і став результатом діяльності Віденського конгресу з установаження кордонів у Європі після наполеонівських воєн. Протокол ознаменував собою появу «священного союзу» — постійного союзу глав держав-переможниць та регулярного скликання конференцій. Саме в цей період приймається Константинопольська конвенція про режим Суецького каналу 1888 р., значення якої неможливо переоцінити для міжнародного судноплавства, оскільки саме цей канал є найважливішим у світі штучним водним шляхом, він перетинає Суецький перешийок, тягнеться від Порт-Саїду (на Середземному морі) до Суецької затоки (на Червоному морі), відокремлюючи основну частину території Єгипту від Синайського півострова. Конвенція закріпила принцип свободи судноплавства каналом для всіх комерційних і військових суден незалежно від прапора як у мирний, так і у воєнний час. Однак заборонила проведення військових дій на відстані, ближчій, ніж 3 морські милі від портів. Найбільшим досягненням договірного процесу того часу стали міжнародні угоди у царині гуманітарного права. Зокрема Конференція держав, скликана швейцарською Союзною Радою, розробила Першу Женевську конвенцію 1864 р. про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях. Крім того, приймаються Гаазькі конвенції 1899—1907 рр. про*

*правила ведення війни. Другий період розвитку міжнародного договірного права (між першою та другою світовими війнами) характеризується:* 1) появою Ліги Націй як першої міжнародної універсальної організації; 2) завершенням першої спроби кодифікації права міжнародних договорів на національному та міжнародному рівнях, зокрема в 1928 р. на VI міжнародній конференції американських держав у Гавані було прийнято Конвенцію про договори. Ця Конвенція підтвердила тодішнє у звичасвій формі право держав робити застереження до міжнародних угод. Саме в цей період Гарвардська школа права зробила першу спробу кодифікувати право міжнародних договорів, розробивши проект Конвенції про право міжнародних договорів, однак цей документ так і залишився проектом [4]<sup>1</sup>; 3) з'являється інститут реєстрації міжнародних угод; 4) суб'єктами договірних відносин стають не тільки держави, а й міжнародні організації [3, с. 26]. Тоді ж підписується перший статут міжнародної організації універсальної компетенції — Ліги Націй, крім того, слід згадати Пакт Бріана<sup>2</sup>—Келлога<sup>3</sup>, який був підписаний у Парижі представниками США, Бельгії, Великої Британії, Австралії, Нової Зеландії, Південної Африки, Ірландії, Індії, Німеччини, Італії, Польщі, Франції, Чехословаччини, Японії. СРСР приєднався до пакту пізніше. Цей документ (ст.1) засуджував війну як метод урегулювання міжнародних конфліктів. Крім того, в цей же період підписується Договір про запобігання конфліктам між американськими державами 1923 р. та Міжамериканська конвенція про права та обов'язки держав, яка, зокрема, проголошувала, що жодна держава не має права втручатися у внутрішні чи зовнішні справи іншої держави. Для України цей період цікавий тим, що в м. Монтьо (Швейцарія) була підписана Конвенція 1936 р. про режим Чорноморських проток, яка переглянула положення Лозаннської конвенції 1923 р. Саме тоді була зроблена ще одна спроба кодифікувати норми, які стосуються права міжнародних договорів у рамках Ліги Націй. 1924 року було створено Комітет експертів з прогресивної кодифікації міжнародного права. Комітет поставив перед собою завдання зокрема кодифікувати право міжнародних

---

<sup>1</sup> Проект також передбачив низку процесуальних моментів. Було передбачено неможливість посилання на внутрішнє право як на підставу відмови від виконання міжнародних договорів.

<sup>2</sup> На той час міністр закордонних справ Франції.

<sup>3</sup> На той час державний секретар США.

угод. При цьому Комітет зопікувався лише питаннями кодифікації процедури укладення міжнародних договорів. Більше того, ці питання розглядалися як частина процедурних питань роботи конференцій [1, с. 86]. У результаті своєї роботи Комітет дійшов висновку про неможливість такої кодифікації. **Третій період (з 1945 — по наш час) характеризується:** 1) збільшенням ролі міжнародних організацій у міжнародному договірному процесі; 2) кодифікацією норм міжнародного права за участю Комісії міжнародного права; 3) появою нових форм міжнародних угод; [3, с. 27]; 4) появою договорів, які регулюють відносини за участю фізичних і юридичних осіб; 5) у деяких організаціях прийняття рішень стали подібними до прийняття законів на національному рівні (парламентська процедура), наприклад, у рамках МОТ, ІКАО тощо [3, с. 27] Отже, офіційна кодифікація та прогресивний розвиток права міжнародних договорів починаються лише з другої половини 20 ст. в рамках ООН.

До 1969 р. норми договірному права мали звичаєво-правовий характер. У 1968 року було скликано конференцію, основною метою якої була кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного договірному права. Результатом діяльності стало прийняття Віденської конвенції про право міжнародних угод (далі — Віденська конвенція 1969 р.), яка вступила в дію в 1980 р. [5]. У 1986 р. було прийнято віденську Конвенцію про право міжнародних угод між державами та міжнародними організаціями чи міжміжнародними організаціями 1986 р. та Віденську конвенцію про правонаступництво щодо міжнародних договорів 1978 р., однак остання все таки більше пов'язана з інститутом правонаступництва, ніж з правом міжнародним угод. Незважаючи на наявність конвенційного регулювання, право договорів продовжує спиратися на звичаєве право [6].

Це пояснюється тим, що конвенції кодифікували не всі норми галузі, що, наприклад, зазначається в преамбулі конвенції 1969 р. про те, що норми міжнародного звичайного права, як і досі, регулюватимуть питання, які не були розв'язані в положеннях цієї Конвенції. Конвенції обмежують свою дію щодо вирішення спорів, які виникають між державами у зв'язку з укладенням, виконанням та припиненням дії міжнародних угод. Крім того, обидві конвенції поширюються тільки на письмову форму договору, оминаючи усні угоди. Водночас, ст. 3 Конвенції 1969 р. зазначає: той факт, що, незважаючи на те, що Конвенція не застосовується

до міжнародних угод, укладених між державами та іншими суб'єктами міжнародного права<sup>1</sup> або між іншими суб'єктами міжнародного права, і до міжнародних угод не у письмовій формі, не зачіпає:

а) юридичної сили таких угод;

б) застосування до них будь-яких норм, викладених у цій Конвенції, під дію яких вони підпадали б на підставі міжнародного права, незалежно від цієї Конвенції;

с) застосування цієї Конвенції до відносин держав між собою в рамках міжнародних угод, учасниками яких є також інші суб'єкти міжнародного права.

Договірні відносини в рамках міжнародних організацій регулюються їх статутними документами, а також резолюціями, які приймаються на їх основі. Ст. 5 Віденської конвенції 1969 р. «Договори, які встановлюють міжнародні організації, і договори, прийняті в рамках міжнародної організації» передбачає, що Конвенція поширюється на будь-який договір, який є установчим актом міжнародної організації, без шкоди для відповідних правил цієї організації. Однак слід урахувати, що це положення не поширюється на угоди, укладені під егідою цієї організації чи з використанням лише її матеріальних ресурсів. Питання договірної правосуб'єктності міжнародної організації є досить складним і свого часу викликало чимало дискусій.

Найчіткіше місце, роль та значення міжнародної організації в міжнародних договірних відносинах визначив А. Н. Талалаєв, який дійшов висновку, що «факт наявності у міжнародної організації різної за обсягом правоздатності не означає заперечення того, що в певній правовій ситуації вони можуть розглядатися як рівні партнери. Саме на цій позиції стоять Конвенції».

Угоди за участю міжнародних організацій регулює спеціальна конвенція, яка, як і Конвенція 1969 р., також була розроблена Комісією Міжнародного Права ООН і була прийнята на міжнародній конференції у Відні в 1986 р.

Прийняття такої конвенції значно розширило сферу дії права міжнародних договорів, адже з цього часу це стали відносини між державами, між міжнародними організаціями та між державами та міжнародними організаціями. Тобто суб'єктами міжнародного договірного процесу стали основні суб'єкти міжнародного права.

---

<sup>1</sup> Під іншими суб'єктами Комісія Міжнародного Права ООН розуміє повстанські рухи [7].

Отже завдяки насамперед створенню та діяльності Комісії міжнародного права ООН вдалося наприкінці 20 століття кодифікувати не тільки процедурні питання міжнародного договірного процесу, а й встановити критерії правомірності угод.

*Довідково.* 21 листопада 1947 було прийнято резолюцію ГА ООН, яка передбачила створення Комісії міжнародного права ООН, метою якої є сприяння кодифікації<sup>1</sup> та прогресивному розвитку міжнародного права<sup>2</sup>. Комісія опікується переважно міжнародним публічним правом, але в деяких випадках і міжнародним приватним правом. До її складу входять 34 члени, які є визнаними фахівцями з міжнародного права. Обираються ГА ООН строком на 5 років з правом переобрання.

Наявність двох конвенцій породжує питання про їх взаємодію та співвідношення. Конвенція 1986 р. посилається в преамбулі на Конвенцію 1969 р. Однак у разі випадку не постає питання про те, яка конвенція є спеціальною, а яка загальною. Адже ці документи регулюють аналогічні відносини, але за участю різних суб'єктів.

Важливу роль у регулюванні укладення та реалізації міжнародних угод належить внутрішньому праву держави. Найважливіші положення містяться в конституційному праві, яке, зокрема, визначає порядок укладення договорів, компетенцію органів влади, види договорів, що підлягають ратифікації. Внутрішнє право впливає на формування відповідних норм міжнародного звичаєвого права [1, ст. 82].

У процесі створення норм міжнародних договорів важливе місце належить конституціям та іншим внутрішнім нормативним актам держави. Вони встановлюють, які органи і в яких випадках мають право укладати міжнародні договори, визначають органи та процедуру ратифікації. По відношенню до міжнародних угод, які укладаються міжнародними організаціями, таку роль відіграють їх статuti і практика укладення та застосування договорів. У низці держав прийняті та діють спеціальні закони про міжнародні договори. В Україні такі закони є традиційними, починаючи від постанови ЦИК СРСР 1925 р. Нині діє закон 2004 р., який підготовлений з урахуванням положень Віденських конвенцій.

---

<sup>1</sup> Точніше формулювання та систематизація норм міжнародного права в тих галузях, у яких вже існує широка державна практика, прецеденти та доктрина.

<sup>2</sup> Підготовка проекту конвенції з тих питань, які ще не врегульовані міжнародним правом або з яких право ще недостатньо розвинуто в практиці держав.

Отже, право міжнародних угод — це галузь міжнародного права, що регулює укладення, тлумачення та припинення дії договорів [7].

### Література

1. Лукашук И. И. Современное право международных договоров: — В 2 томах. — 1 том. — 635 с.
2. Reuter P. Introduction to the Law of Treaties. — Geneva, 1995. — p. 3.
3. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: Монографія. — К.: Таксон, 2002. — 334 с.
4. Harvard Research on International Law, Law of Treaties // 29 American Journal of International Law. Supp. — 1935. — p. 843.
5. Международное право: Учебник. / Отв. ред. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. — М.: Международные отношения, 2003. — 720 с. — С. 177.
6. Талалаев А. Н. Венская конвенция о праве международных договоров. Комментарий. — М., 1997.
7. Хайд Ч. Ч. Международное право. Т. 1. — М., 1950. — С. 252.
8. Year Book of ILC. 1966. Vol. II P/ 189.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2008.

*І. А. Малютін,*  
канд. юрид. наук,  
доцент кафедри теорії та історії держави і права,  
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

### ПОДАТКОВА ПЕРЕВІРКА — ОСОБЛИВИЙ МЕТОД ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

*Стаття присвячена теоретичним питанням правової природи податкових перевірок у системі державного фінансового контролю. У даній праці аналізується поняття фінансового та податкового контролю, податкової перевірки як особливого методу державного фінансового контролю, її зміст, стадії та види.*

**Ключові слова:** державний фінансовий контроль, фінансовий контроль, податковий контроль, податкова перевірка.

Актуальність питань фінансово-правової діяльності пов'язана з певним колом проблем, які необхідно розв'язати найближчим часом. Вони є важливими для України, оскільки від їх вдалого